

Pedagoglik kasbi mamlakatimizda eng sharaflı kasblardan biridir. O'qıtuvchilik kasbi o'z mohiyatiga ko'ra o'ta individualdir. Har bir o'qıtuvchining muhim hayotiy o'rni o'z ishining ustasi bo'lishdir. O'qıtuvchi mahorati uning faoliyatida ko'rinadi. O'qıtuvchi avvalo pedagogik jarayonning qonuniyatlari va mexanizmlarini yaxshi egallagan bo'lishi lozim. Shu ma'noda pedagogning umumlashgan malakalari, uning pedagogik texnikasi katta ahamiyatga molik bo'ladi.

Mahorat - bu alohida qudrat. Yuqori va kichik darajada usta bo'lishi mumkin emas. Mahoratga erishish ham, erishmaslik ham mumkin. Haqiqiy usta mehnat faoliyati chog'idagina go'zaldır. Pedagogik mahoratga yetishish o'qıtuvchining muayyan shaxsiy sifatlari bilan amalga oshadi. Pedagogik mahorat yuksak darajadagi pedagogik faoliyatning taraqqiy etishini, pedagogik texnikani egallashni, shuningdek, pedagog shaxsi, uning tajribasi, fuqarolik va kasbiy mavqeini ifodalaydi.

Pedagogik bilimdonlik pedagogik sohada mahorat bilan ishlayotgan kishining ta'lim va tarbiya ishida insoniyat to'plagan barcha tajribalardan ratsional foydalanish qobiliyatini ko'zda tutar ekan, demak, u yetarli darajada pedagogik faoliyat va munosabatlarning maqsadga muvofiq usullari va shakllarini egallashi lozim bo'ladi.

Kasbiy-pedagogik bilimdonlikning bosh ko'rsatkichi bu insonga, shaxsga yo'nalganlikdir.

Kasbiy-pedagogik bilimdonlik pedagogik voqelikni izchil idrok eta bilish va unda izchil harakat qila olish malakasini qamrab oladi. Bu xislat pedagogik jarayon mantig'ining yaxlitligicha va butun tuzilmasi bilan birgalikda ko'ra olish, pedagogik tizimning rivojlanish qonuniyatlari va yo'nalishlarini tushunish imkoniyatini ta'minlaydi, maqsadga muvofiq faoliyatni konstruksiyalashni osonlashtiradi.

Bilimdonlik o'qıtuvchi uchun o'ta muhim bo'lgan uchta holat bilan bog'langan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallashni taqozo etadi:

- *odamlar bilan o'zaro aloqada bo'lishda madaniy muloqotda bo'lish;*
- *fani sohasi bo'yicha axborotlarni qabul qila bilish va uni o'qitish mazmuniga moslab qayta ishlash va undan mustaqil tahsil olishda foydalana olish;*
- *o'quv axborotlarini boshqalarga bera olish.*

Kasbiy-pedagogik bilimdonlik asosan to'rtta komponenti bilan xarakterlanadi:

- *shaxsga, insonga yo'nalganlik;*
- *pedagogik voqelikni izchil idrok etish;*
- *fan sohasiga yo'nalganlik;*
- *pedagogik texnologiyalarni egallash.*

Hozirgi ta'lim sharoitida kasbiy-pedagogik bilimdonlik yana uch komponent bilan to'ldiriladi:

- *bilimdonlik, umuman, o‘z faoliyatini jahon pedagogik madaniyati darajasida ishlab chiqilgan tajribalar asosida tashkil etish qobiliyati, unga va vatanimizdagi pedagogikaga integratsiyalasha olish;*

- *o‘z safdoshi tajribasi va innovatsion tajribalar bilan o‘zaro samarali munosabat o‘rnatish qobiliyati;*

- *o‘z tajribalarini umumlashtirish va boshqalarga bera olish malakasida namoyon bo‘ladi.*

Pedagogning kasbiy bilimdonligi kreativlik bilan xarakterlanadi.

Pedagoglik mehnatining hamma turlari uning ixtisosi, o‘quv-tarbiya jarayonining xarakteri, ish sharoitlariga qarab muayyan xususiyatlariga ega. Bu jihatdan jismoniy tarbiya o‘qituvchisi faoliyatining o‘ziga xos xususiyati to‘g‘risida gapirish mumkin.

P.F. Lesgaft jismoniy tarbiya o‘qituvchisiga ham maxsus talablar qo‘yar edi. “Jismoniy ta’lim rahbari..... o‘qitishga aloqador bo‘lgan har bir kishi kabi, - deb yozgan edi u, yaxshi ma’lumotli kishi bo‘lishi, o‘z fanini, shuningdek, yosh organizmining formasi va rivojlanishi faoliyatini yaxshi bilishi kerak. Lekin asosiysi – uning intizomili, vazmin, o‘z harakatlarini nozik boshqara oladigan kishi bo‘lishi lozim”.

Jismoniy tarbiya va sport pedagogi maktabda katta ommaviy ishlarni olib borishadi. Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi faollarni tarkib toptiradi va tarbiyalaydi. Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi murakkab sharoitlarda ishlaydi. Sport zali sinf xonasiga qaraganda ancha katta, jismoniy tarbiya darslaridagi sharoit vaqti-vaqti bilan almashinib turadi (sport maydonchasi, gimnastika zali, basseyn, chang‘i mashg‘ulotlari uchun ochiq joy va boshqalar), o‘quvchilar xilma-xil va uyushmagan holda foydalanishganda, ko‘pincha xavfli bo‘lgan asboblarni qo‘llaydilar. Bundan tashqari, o‘quvchilarning yuqori darajadagi harakat faolligi yomon oqibatlarni jarohatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bir kunda turli yoshdagi o‘quvchilar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlar alohida kuch - g‘ayrat talab etadi, shunday ekan, aniq sinf o‘quvchilarining jismoniy rivojlanganlik darajasini hisobga olish lozim bo‘ladi. Umumiy ta’lim maktablaridagi jismoniy tarbiya darsida o‘qituvchi faqat aqliy kuchini emas, balki ko‘pgina jismoniy kuch ham sarflaydi, negaki, u tez-tez harakatlarni ko‘rsatib beradi, o‘quvchilar sport snaryadlarida mashq qilayotganda ularni ehtiyotlaydi va hokazo.

Bolalar va o‘smirlar sport maktabi treneri ishining o‘ziga xos xususiyatlari.

Sport pedagogi trenerning faoliyati jismoniy tarbiya o‘qituvchisining ishidan jiddiy farq qiladi. U shug‘ulanuvchilarning sport qobiliyatini aniqlash va rivojlantirishga, ularning “sportdagi hayot yo‘lini” oldindan aytib berishga qaratilgan.

BO‘SM treneri faoliyatining ba’zi bir spetsifik xususiyatlarini qarab chiqamiz. Ularga quyidagi kiradi:

1. Mashg'ulotlar motivining o'ziga xosligi va shug'ullanuvchilar tomonidan ularning ixtiyoriy tanlanganligi.

BO'SMda mashg'ulotlarning ixtiyoriy tanlanganligi shug'ullanuvchilarning trener bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlari xarakteriga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Sport pedagogi trener bilan aloqa, unga ishonch va o'zaro hurmat munosabatlarning yo'qligi kelajagi porliq sportchining BO'SMdan ketishiga sabab bo'lishi mumkin.

2. Aloqa qilishning alohida shartlari (musobaqalar davrida vujudga keladi).

Ko'pchilik trenerlar trenerovkalarda, mashg'ulotlardan tashqarida va sport yig'ilishlari vaqtida sportchilar o'zaro munosabatlarni yo'lga qo'yishda qiyinchilik sezmaydilar. Musobaqalar davrida ob'ektiv sabablar tufayli kelib chiqadigan qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin.

Sportchining noroziligini keltirib chiqaradigan sabablar orasidagi munosabatlarning yomon tashkil etilishini; musobaqada muvaffaqiyatsiz qatnashishdan qo'rqishni; sportchining oldiga qo'yilgan vazifalarni bajara olmasligini aytib o'tish mumkin. Asosiy tarkibga kiritilgan zahirada turgan hamda "musobaqalardan tashqarida" qolgan sportchilarning psixik holati har xil bo'ladi.

Trenerdan har bir tarbiyalanuvchiga xushmuomalada bo'lish talab etiladi. Startdan oldingi holatni faqat sportchi emas, balki trener ham boshidan kechiradi, talabalarining xatti-harakati va musobaqada ishtirok etishi ko'p jihatdan trenerning musobaqa paytida o'zini qanday tutishiga ham bog'liq.

3. Jismoniy imkoniyatlar va texnik mahoratning yuqori darajasini doimo saqlab turish zarurligi.

Trenerning jismoniy imkoniyatlari deganda uning jismoniy holati, mashqlarni shug'ullanuvchilar bilan bajarish imkoniyati nazarda tutiladi. Texnik kamolot deganda trenerning mashqni texnik jihatdan to'g'ri bajarish malakasi tushuniladi. Jismoniy imkoniyatlar va texnik mahorat darajasi mashqni ko'rsatishga va, tabiiyki, trenerning obro' - e'tiboriga jiddiy ta'sir etadi. Masalan: trener yosh sportchiga chambarak bilan bajariladigan ixtiyoriy programma elementini tushuntiryapti. Qizcha mashqning taklif qilingan elementlarini bajarib ko'rmoqchi, lekin buning uddasidan chiqolmayapti. Trener chambarakni olib, mashqni bajaradi. Sportchi mashqni takrorlashga harakat qiladi.

Trenerning yaxshi jismoniy holatda bo'lishi - o'z kuchiga ishonch bo'lishiga yordam beruvchi kerakli psixologik faktor. Trenerning mashqni yaxshilab bajara olishi uning obro'yini oshiradi. Trener o'quv-trenerovka mashg'ulotlari vaqtida pedagogik jarayonga rahbarlik qilibgina qolmaydi, uning tarbiyaviy faoliyati BO'SMdan tashqarida ham davom etadi. U musobaqalarning juda mas'uliyatli davrida o'z talabalarning ustozlari bo'lib qoladi, tarbiyalanuvchilarning butun hayot tarziga, ularning hayot yo'lini tanlashiga, hayotiy mavqelarini vujudga keltirishga

katta ta'sir ko'rsatadi. Trener har bir tarbiyalanuvchilarini yaxshi biladi, uning ma'naviy va jismoniy hayotidagi barcha tafsilotlarni tushunadi, uning organizmi holatini chuqur o'rganadi hamda hayot, mehnat, dam olish vaqtini tashkil etilishini diqqat bilan kuzatadi.

4. *Trener – odatdagi o'quvchilar yoki ishlab chiqarish jamoasidan boshqarish strukturasining alohida murakkabligi bilan farq qiluvchi sport jamoasining tashkilotchisi.*

Sport jamoasining a'zolari, odatda, bir vaqtning o'zida ish yoki o'qish joyidagi jamoa a'zolari hamdir; ko'pincha ularning sport jamoasiga birlashuvi muvaqqat harakaterda bo'ladi (terma jamoada, o'quv-trenirovka yig'ini va hokazo). Trenirovka jarayonlarini o'tkazish vaqtida jamoada vujudga keltirish trener uchun ancha qiyin bo'ladi, chunki trenerovkaga sportchilar turli shahar va sport jamiyatlaridan keladilar.

Sport jamoasi va ayrim sportchilar faoliyatiga ko'pincha murakkab musobaqalar sharoitida (sportchining axloqiy va jismoniy sifatlariga maksimal talablar qo'yiladigan bir paytda) boshchilik qilishga to'g'ri keladi. Bu davrdagi trener ishining muvaffaqiyati pedagogik vositalarning xilma-xilligiga bog'liq bo'ladi.

Trener sportchilarning turli xil talablarini va ularning sport faoliyatida qatnashish sabablarini yaxshi bilish kerak. Bu uning sportchilar bilan bo'ladigan muomalasida o'z nuqtai nazarini aniqlab olishiga va jamoani boshqarishiga yordam beradi.

O'qituvchi va trenerga qo'yiladigan talablar

O'qituvchi va trenerning butun faoliyati (uning yo'nalishi, mazmuni, ish metodlari va formalari) ularning dunyoqarashlari bilan belgilanadi. Kundalik aloqa jarayonida o'qituvchi va trener o'z o'quvchilariga to'g'ri dunyoqarash tarkib toptiradi. Bularning hammasi yuksak darajadagi g'oyaviy e'tiqodni, axloqiy dunyoqarashni ijobiy fazilatlarni shakllantiradi.

Jismoniy tarbiya o'qituvchi va trener faqat o'rgatibgina qolmasdan, balki tarbiyalaydi ham ong-bilim doirasi keng bo'lmasdan turib esa tarbiya berish mumkin. emas. Tarbiyachi tarbiyalanuvchilarning xilma-xil mayl va qobiliyatlariga to'g'ri yo'nalish bera olishi kerak. Shuning uchun o'qituvchi va trener doimo o'zlarining madaniy saviyalarini oshirib borishlari, har tomonlama ma'lumotli kishi bo'lishlari lozim.

Doimo fan yangiliklarini nazarda tutadigan, trenirovka jarayonining tuzilishida uning ma'lumotlariga tayanadigan tarbiyachi yaxshi ishlaydi. Yangi, innovatsion material o'qituvchi, trenerning o'quvchilarda o'qitiladigan fanga jonli qiziqishini uyg'otadi. O'qituvchi va trener o'zi o'qitadigan fanni mukammal bilishi kerak. Bundan tashqari, pedagogika, psixologiya, anatomiya, fiziologiya masalalarini yaxshi tushunishlari lozim. Ana shu bilimlar va amaliy tajriba asosida pedagogik jarayonni boshqarish, ya'ni o'qitish, tarbiyalash malakasi rivojlanadi.

O'quvchilarning ijodiy faolligiga rahbarlik qilishda, ular havaskorligining turli shakllarini tashkil qilishda, tarbiyaning vazifalarini hal etish yo'lida mahorat va pedagogik texnikaning tarkibiy qismlarini mukammal bilish lozim.

3.2. Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogining qobiliyati.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisi yoki trener o'quvchilarga biror sport turini o'rgata olishi uchun ular bilan munosabatga kirishishi shart. Munosabat odamlar o'rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlardan kelib chiqadi. Munosabat kishilar o'rtasida faoliyat davomida axborot ayriboshlashni o'z ichiga oladi.

Munosabatning ikkinchi jihatini muloqatga kirishuvchilarning o'zaro birgalikdagi harakati nutq jarayonida faqat so'zlar bilan emas, balki hatti-harakatlar bilan ham ayriboshlanadi. Uchinchi jihatini munosabatga kirishuvchilarning bir-birlarini idrok eta olishlarini taqazo qilishdir. Shunday qilib, yagona munosabat jarayonida shartli ravishda kommunikativ (axborot o'tkazish), interfaol (o'zaro birgalikda idrok etish) jihatlarini alohida ko'rsatish mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogi u yoki bu so'zni ishlatganda anglashilmovchilikka yo'l qo'ymasligi kerak. Mohiyatlar tizimi kishining butun hayoti davomida rivojlanib va boyib boradi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogi quyidagi qobiliyatlar bo'lishi lozim.

Bilish qobiliyati - Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogi o'z fani va sohasini o'quv kursi hajmida emas, balki chuqurroq bilishi, kuzatishi, nazariy va amaliy ishlanmalarni va zamonaviy sportda ro'y berayotgan voqea va hodisalardan xabardor bo'lishi lozim.

Tushuntira olish qobiliyati - Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogi mamlaktimiz sportchilarining imkoniyatlari va jahon sportidagi o'ziga xos yutuqlarni solishtirishi va bizning mintalitetimizga mos keladigan amaliy tajribalarini tatbiq eta olmog'i kerak.

Kuzatuvchanlik qobiliyati - Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogi tarbiyalanuvchilarning ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq psixologik kuzatuvchanlikdir.

Nutq qobiliyati - nutq yordamida, trener o'z shug'ullanuvchilariga imo-ishora vositasida o'z fikr tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati. Trenerning nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuz jihatdan yorqin, ifodali his-hayajonli bo'lishi lozim.

Tashkilotchilik qobiliyati - sport jamoalarini shakllantirish jipslashtirish muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirishni, o'z ishini to'g'ri uyushtirishni nazarda tutadi. Sport jamoalarini shakllantirish bosqichlarini to'g'ri belgilab olishi va unda olib boriladigan birgalikdagi do'stona munosabatlar, jipslikni maqsad sari birgalikdagi faoliyatni tashkil eta olishi lozim. Sport jamoalariga kelgan har bir ko'ngilli sportchilarni sport jamoasida o'z o'rnini egallay olishi uchun tashkilotchilik

faoliyatini to'g'ri yo'naltira olishi uchun yaqin kelajak, o'rta kelajak, olis kelajakda amalga oshiradigan rejalashtirilgan ishlarni loyihalashtirishi va kelajakni ko'ra olishi muhim hisoblanadi. Trener uyushgan sport jamoasini shakllantirish uchun tarbiyaviy ishlarni, tashkiliy ishlarni, birgalikdagi faoliyatni tashkil etish uchun pedagogik trening, davra suhbatlari, dunyo sport reytingida nufuzga ega bo'lgan mashhur sportchilar bilan uchrashuvlar tashkil etish ijobiy samara beradi.

Yuqorida ko'rsatilgan barcha qobiliyatlar jismoniy tarbiya o'qituvchisi va sport pedagogida ham nazariy ham amaliy jihatdan yuqori darajada bo'lishi kerak. Bu o'z o'rnida sport faoliyatini amalga oshirayotgan sportchilarda reyting natijasini yuqori darajaga ko'tarishishida poydevor vazifasini o'taydi.

3.3.Sportga oid o'zaro munosabatlarda yuzaga keladigan nizolar tasnifi, sabablari, hamda ularni oldini olish va bartaraf etish yo'llari.

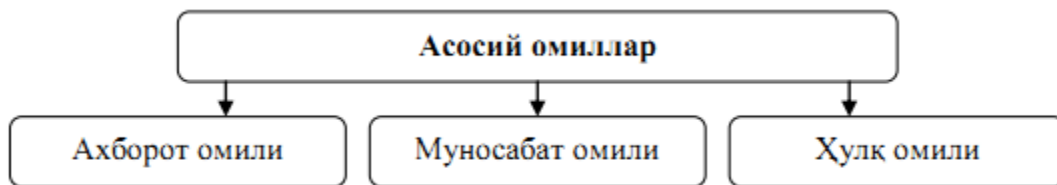
Mahoratli o'qituvchi va trener o'quvchilar faoliyatini baholashda ehtiyotkor bo'lishi lozim. Zero, noto'g'ri qo'yilgan baho o'quvchi shaxsiga salbiy ta'sir ko'rsatib qolmay, balki uning o'qishga bo'lgan qiziqishini so'ndiradi. O'quvchi faoliyatini baholashda pedagogik tajribasiga tayanib ish ko'rish maqsadga muvofiqdir:

Trener o'quvchilarga amaliy yondashish balki unga shaxs sifatida munosabatda bo'lishi lozim. O'quvchini kelajakka ishonch ruhida tarbiyalashi zarur; trener tomonidan sport jamoasining har bir a'zosining mehnatini rag'batlantirishi va uning dangasaligi va qobiliyatsizligi uchun jazo vositasi bo'lmasligi zarur. O'quv jarayonini samarali boshqarish va pedagogik nizolarni hal etish, pedagogik jarayondagi muhim hodisalardan biri nizo sanaladi.

Nizo – qarama-qarshi, bir-biriga to'g'ri kelmaydigan kuchlar to'qnashuvi, ikki yoki undan ko'p taraflar orasida o'zaro kelishuvning yo'qligini, manfaatlar to'qnashuvini ifodalovchi ziddiyat pedagogik nizo trener-sportchi, pedagog va talaba, ota-ona, hamkasblar yoki rahbariyat o'rtasida pedagogik jarayonda yuzaga kelgan manfaatlar to'qnashuvi, o'zaro qarama-qarshiliklardir. Pedagogik nizo bir qator belgilarga ega. Unga xos bo'lgan asosiy belgilar quyidagilardir:

- inqiroz;
- anglashilmovchilik;
- kutilmagan hodisa;
- zo'riqish;
- noqulaylik, ichki yoki tashqi xavotir, bartaraf etish qiyin bo'lgan qo'rquv;

Pedagogik nizolarni keltirib chiqaruvchi omillar quyidagilar

Pedagogik nizoni keltirib chiqaruvchi omillar

Davomiyligiga ko‘ra pedagogik nizolar bir necha turli bo‘ladi. Ularning asosiy turlari quyidagilardir

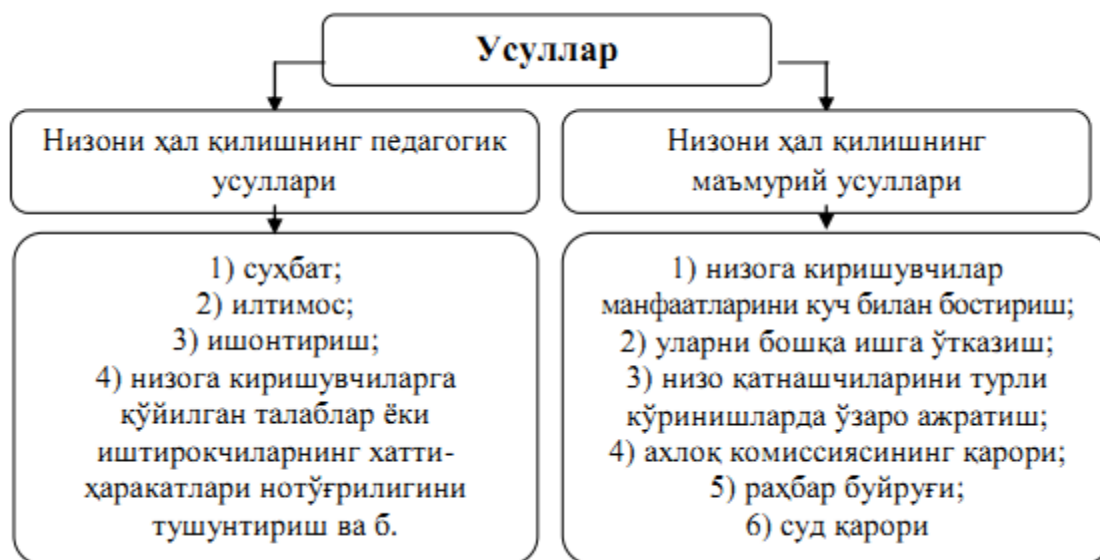

Pedagogik nizoning asosiy turlari

Trener tomonidan adolatsizliklarga, ijtimoiy munosabatlardagi yakka hokimlikka yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi. Trener pedagogik nizolarni hal etishda bir qator yo‘l tutadi. Ular orasida eng samarali yo‘llar quyidagilar sanaladi:

1. Shug‘ullanuvchi bilan nizoning ta’sir doirasini kengaytirmaslik.
2. Trener tomonidan qulay yechimlarni taklif qilinishi.
3. Pedagogik faoliyat jarayonida trener tomonidan man etilgan usullarni qo‘llamaslik, shakllardan foydalanmaslik.
4. Sportchilarnin shikoyatlari sonini qisqartirish.
5. Ikkinchi darajali masalalarni ham uzviy ravishda hal qilib borish.
6. Nizoga kirishgan sub’ektlar shaxsini kamsitadigan so‘zlardan foydalanmaslik

Pedagogik nizolarni hal etishda bir qator usullar ham qo‘llaniladi. Ular orasida eng samarali usullar quyidagilar sanaladi. Nizoni hal qilishning pedagogik va ma’muriy usullari. Pedagoglar pedagogik nizo ishtirokchilariga pedagogik, pedagogik yordam ko‘rsata olish imkoniyatiga ham ega bo‘lishlari zarur. Bu borada ko‘rsatiladigan yordam turlari quyidagilar sanaladi

Trener pedagogik nizolarni hal qilishda keltirilgan usullardan samarali foydalanish yo'llarini bilishi lozim. Pedagog trener tomonidan nizolarni qilishning pedagogik usullari va nizolarni hal qilishning ma'muriy usullari mukammal egallashi shart. Trener tomonidan nizolarning yordam turlarini bilish talab etiladi. Nizolarni hal qilishni to'g'ri ta'minlay oladigan jismoniy tarbiya o'qituvchisi hamda trener tomonidan pedagogik konfliktlar kelib chiqilishi oldi olinadi. Bu ish faoliyatining asosiy omil va mezonlari sanaladi.

Mavzu yuzasidan tayanch iboralar

Trener, nizo, bilim, ko'nikma, malaka, mahorat, pedagogik mahorat, pedagogik texnika, qobiliyat, bilish qobiliyati, nutq qobiliyati, tushuntirish qobiliyati, kelajakni ko'ra bilish qobiliyati, pedagogik usullar.

Nazorat savollari:

1. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi va sport pedagogi faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari ta'riflang.
2. Sport pedagogiga qo'yiladigan talablar ularni izohlang.
3. Kasbiy-pedagogik bilimdonlik nima ?
4. BO'SM treneri faoliyatining spetsifik xususiyatlarini ko'rsating?
5. O'qituvchi va trenerga qanday talablar qo'yiladi ?
6. Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogining kommunikativ qobiliyatlarini ochib bering ?
7. Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogining tashkilotchilik qobiliyatlarini ochib bering ?
8. Jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagogining tolerantligi va uni faoliyat olib borishidagi ahamiyati nima ?

9. Sportga oid o'zaro munosabatlarda nizolar tushunchasi, sport faoliyatida yuzaga keladigan nizolar tasnif bering.
10. Sportga oid o'zaro munosabatlarda nizolarning kelib chiqish sabablari
11. Sportga oid o'zaro munosabatlarda nizolar hamda ularni oldini olish va bartaraf etishda qandaay samarali usul va yo'llar mavjud.